

A. Wess Mitchell, **The Grand Strategy of the Habsburg Empire**. Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2018. 403 strani.

Habsburški imperij ne v očeh sodobnikov ne poznejših raziskovalcev ni užival ugleda posebno dominantne vojaške sile. Čeprav se je lahko v določenih obdobjih svojega obstoja pohvalil z vrhunskimi generali, prvovrstno oborožitvijo in odmevnimi zmagami na bojnih poljih, je doživljal tudi hude poraze in ponižanja. Kljub temu se mu je bilo dano na izrazito prepisnem kotičku evropske celine obdržati dolga stoletja, dlje kot marsikateremu navidezno imenitnejših, bolj slavljениh tekmecev.

Tako dolgo preživetje Habsburžanov na čelu države, obtežene s preštevilnimi napetostmi in izzivi, ni moglo biti stvar golega naključja. Kaj je bilo tisto gibalno, ki jim je omogočilo kljubovati viharjem in se vedno znova pobrati na noge vse do končnega zloma v letu 1918, je gotovo vrhunsko raziskovalno vprašanje – celo tako zahtevno in strahospoštovanje vzbujajoče, da si ga v slovenskem prostoru komaj upamo zastaviti na glas, kaj šele, da bi o njem poglobljeno razpravljali.

Toliko bolj neobremenjeno je to storil A. Wess Mitchell, zgodovinar in politični analitik tekasaškega rodu. Leta 2017 je na Svobodni univerzi v Berlinu (Freie Universität Berlin) uspešno zagovarjal doktorsko disertacijo z naslovom *The Grand Strategy of the Habsburg Empire 1700–1866: A Study in Interstitial Time-Management*. Študija je že leto pozneje doživela knjižno objavo, ki je kmalu po izidu dosegla slovenski trg in si vsekakor zasluži podrobnejšo obravnavo.

Mitchellovo delo se osredotoča na dobro stoletje in pol življenja donavske monarhije, kronološko zamejenega z dvema ostrima ločnicama. Začenja se z letom 1700, ko je bila habsburška dinastija z izumrtjem španske veje in izbruhom težavne nasledstvene vojne prisiljena poiskati novo orientacijo na evropskem prizorišču, končuje pa jo v letu 1866 z odločilnim porazom v vojni proti Prusiji, ki je Avstriji praktično odvzel položaj velesile in jo v zunanjepolitičnem delovanju postopoma potisnil v odvisnost od novonastale nemške države pod Bismarckovo taktirko.

To je torej časovni kontekst, v katerem Mitchell preučuje vlogo habsburškega imperija v zapleteni politični geografiji Evrope. Posebej se osredotoča na »visoko strategijo«. Ta pojem bistveno presega golo strategijo – pojem, ki bi ga po klasični definiciji Carla von Clausewitza opisali preprosto kot načrt, kako z delovanjem v vojaškem spopadu doseči končno zmago. »Visoka« strategija pa po drugi strani pomeni skupek vseh ukrepov oziroma sredstev, s katerimi si država dolgoročno zagotavlja varnost in obstoj.

V razburkanem, bojevitom ozračju 18. in 19. stoletja je bilo vprašanje varnosti življenjsko pomembna prioriteta vsake evropske države, tudi habsburškega imperija. V številnih pogledih je bila ta državna tvorba nekaj posebnega. Kljub prostorskemu obsegu in razmeroma bogatim naravnim virom so njeno gospodarsko moč in politično učinkovitost nenehno hromili notranji dejavniki – zlasti pisana etnična sestava njenega prebivalstva, trdoživi preostanki fevdalnega izročila z visoko stopnjo lokalne avtonomije in posledično upravna razdrobljenost, ki je oblastnikom preprečevala v celoti izkoristiti dane potenciale.

Druga temeljna značilnost donavske monarhije so bile njene geografske danosti. Mitchell še zdaleč ni prvi opazovalec, ki habsburško Avstrijo dojema kot izrazito prehodno stičišče svetov: evrazijske stepe in Panonske nižine, Balkana, Italije oziroma Sredozemlja in osrčja srednje Evrope. Opominja pa, da je ta prehodnost v perspektivi realne politike bolj kot prednost pomenila veliko težavo. Celó če odmislimo izpostavljeni položaj nizozemskih in lombardskih posesti, prostranstva pod habsburškim žezlom niso niti približno sestavljala enotnega, trdno zakoličenega prostora. Njihove meje so se v grobem opirale na gorske verige Alp, češkega sredogorja, Karpatov in Dinarskega gorstva, a čeprav so te naravne ovire marsikdaj olajšale obrambo pred agresivnimi sosedi, same po sebi še zdaleč niso obetale zanesljive varnosti. Po drugi strani je praktično edino povezovalno os v tem prostoru pomenil veletok Donave, ključna prometnica, ki je omogočala hiter pretok gibanja vsaj v smeri od severozahoda proti jugovzhodu.

Avtor poudarja, da obstanek habsburškega srednjeevropskega imperija v obravnavanem obdobju nikoli ni bil samo po sebi umevno dejstvo. Apetite po njegovih ozemljih so gojili nevarni tekmeci na vseh štirih straneh neba – absolutistična, visoko centralizirana Francija kot najmočnejša evropska država, izrazito militantna, vse dominantnejša Prusija, nadalje Rusija kot »speči velikan« z domala neizčrpnimi sredstvi in željo po prodoru skozi Bospor, na koncu pa še Osmanski imperij, pešajoča, a še vse do konca 18. stoletja spoštovanja vredna velesila. K temu je bilo treba dodati bližino dveh ključnih kriznih žarišč. Prvo je tlelo v politično razcepljeni (severni) Italiji, nad katero so si Habsburžani prizadevali ohraniti nadzor že zaradi strateških premislekov, nenazadnje tudi gospodarskega pomena, drugo pa na Balkanu, kjer je postopna slabitev osmanske nadoblasti odpirala vakuum, ki so ga poskušali zapolniti novi, pogosto zelo nepredvidljivi akterji.

Osrednji cilj Mitchellove raziskave je pojasniti, kako se je s temi izzivi spoprijela habsburška dinastija. Za začetek se seveda poraja vprašanje, ali bi v njenem političnem delovanju med leti 1700–1866 sploh lahko prepoznali enoten dolgoročni pristop. Mitchell na take pomisleke odgovarja pritrdilno, s pregledno analizo državne strategije, kot so jo kovali veliki vojskovodje in vladarji svojega časa – denimo Evgen Savojski, Marija Terezija in Jožef II., nadvojvoda Karel, kanclerja Kaunitz in Metternich, nazadnje Franc Jožef.

Ta analiza je zaradi prostorskih omejitev marsikdaj zgoščena, morda tudi nekoliko poenostavljena, a vendarle solidno podprta z dejstvi in presenetljivo lucidna. Čeprav se je avstrijska situacija v nekaj več kot stoletju in pol obravnavanega obdobja bistveno spreminjala in so tudi njeni voditelji temu primerno iskali nove

rešitve iz perečih zagat, je iz skrbnega zgodovinskega pregleda vendarle mogoče izluščiti nekaj opornih točk, ki so očitno zaznamovale temelj habsburške »visoke strategije«.

Po Mitchellu bi jih lahko povzeli približno takole: habsburški imperij se je nenehno soočal s potencialno grožnjo močnih, ekspanzivno usmerjenih tekmecev. Čeprav se je načeloma opiral na razmeroma veliko, dobro opremljeno armado, njene zmogljivosti nikoli niso dosegle stopnje, ko bi lahko brez zunanje pomoči zanesljivo odvrnile grožnje iz sosesčine, še zlasti zato, ker je prehodni značaj prostora avstrijske monarhije nenehno pretel z nevarnostjo napada na dveh ali celo več frontah. Navsezadnje si država nadaljnje rasti oborožene moči ni zmogla privoščiti niti zaradi omejitev domačega gospodarstva oziroma prešibkih davčnih prilivov. Da je habsburška politika kljub temu lep čas uspešno krmarila med čermi aktualnih izzivov od španske nasledstvene vojne do spopadov z Osmanskim imperijem, dvoboja na življenje in smrt s Prusijo Friderika Velikega, nato še z revolucionarno Francijo in Napoleonom Bonapartejem, lahko pojasnimo z zapletenim, a vendarle logičnim in razumljivim modelom delovanja.

Njegovo jedro je bila izrazito obrambna strategija. Ta je vojno dojemala kot skrajno sredstvo, ki se mu velja izogniti skorajda za vsako ceno. Namesto ozemeljske ekspanzije je zagovarjala varovanje meja, tudi z izgradnjo obsežnih utrdbenih pasov, kot sta bila protiturška vojna krajina in sloviti trdnjavski štirikotnik v Padski nižini. Poglavitni porok miru pa je pomenila spretna diplomacija. Z njo je Avstrija skušala izolirati sovražnike in hkrati ves čas iskala trdne zaveznike, ki bi jo obvarovali pred nevarnostjo spopadov na dveh frontah. V teh prizadevanjih je habsburška dinastija našla najdragocenejšega prijatelja v Rusiji, vse dokler se njuni interesi niso razšli v petdesetih letih 19. stoletja. Pomemben člen habsburške obrambne politike je pomenil tudi obroč prijateljskih satelitskih držav, ki je ustvaril varovalno tamponsko cono med domačimi mejami in potencialnimi sovražniki.

Mitchell razvoju tega *leitmotiva* spretno sledi od začetka 18. stoletja do končne zmage nad Napoleonovo Francijo in zmagoslavjem Metternichove politike. Na dunajskem kongresu ustoličeni *pax austriaca* naj bi torej pomenil zenit habsburške moči, v katerem pa že klijejo zametki prihodnjega zatona. Ključna prelomnica v tej strateški sliki sovpada z nastopom oblasti Franca Jožefa. Kljub uspešnemu zatrtju marčne revolucije se je naraščajoči val nacionalizma in zunanjih pritiskov hitro stopnjeval. Avtor ugotavlja, da so nove razmere mladega cesarja zapeljale v drugačno, bolj tvegano smer. Pretirano zagledan v krepitev habsburških oboroženih sil je v veliki meri opustil defenzivno politiko svojih predhodnikov. To se mu je kmalu maščevalo, še posebej zato, ker je Avstrija med krimsko vojno (1853–1856) odkrito nastopila proti ruskim interesom in za vedno izgubila svojega poglavitnega, pravzaprav edinega merodajnega zaveznika.

Vse bolj osamljena donavska monarhija se je nato znašla v nepovratni spirali. Leta 1859 se je nespametno vpletla v vojno proti Sardinsko-piemontskemu kraljestvu in Franciji, ki jo je stala oblasti nad Lombardijo. Še usodnejši udarec ji je sedem let pozneje zadala Prusija, odtlej nesporna voditeljica Nemške zveze, od zmage nad Francijo v letih 1870/1 združiteljica Nemčije in osrednja kopenska

sila Evrope. Mitchell zato v avstrijskem porazu pri Kraljevem Gradcu zaznava odločilni trenutek habsburške poti navzdol – tako notranje- kot zunanjepolitični prosti pad, ki je donavsko monarhijo z dualizmom najprej razcepil na dva dela, v nadaljevanju pa jo z izgubo tamponskih satelitov in nastajanjem nacionalnih držav na njenih mejah nepovratno vodil v senco Nemčije.

S tem smo vsebinsko povzeli bistvene točke Mitchellove študije. Tematika, s katero se je soočil njen avtor, je seveda tako obsežna in težko obvladljiva, da je ni mogoče izčrpati v eni sami, pa čeprav razmeroma obsežni monografiji. Morda najbolj utesnjujoča omejitev študije izvira iz njene časovne umestitve v obdobje med leti 1700–1866. Nekoliko širša kronološka perspektiva bi brez dvoma prispevala še kako novo opažanje, boljši uvid, morda dodatno osvetlitev katere od točk diskusije. Navsezadnje je bila habsburška vojaška organizacija 18. in 19. stoletja neposredni dedič starejših rodov, vse tja do Maksimiljana I. kot tistega vladarja, ki je najgloblje posegel v obrambni ustroj vzhodnoalpskega prostora, saj je bilo vplive njegovih reform čutiti vse do konca Avstro-Ogrske in njenega vojaškega aparata.

Ob pozornem branju ne moremo mimo dejstva, da se je avtor študije sprijemal s precejšnjimi jezikovnimi in geografskimi preprekami. Pisanje o visoki politiki habsburškega imperija, problematiki z nešteti niansami, bi pomenilo velik zalogaj za še tako uveljavljenega »domačega« strokovnjaka iz srednjeevropskega okolja, kaj šele za razmeroma mladega zgodovinarja, ki prihaja z druge celine. To je brzokone razlog, zakaj občasno naletimo na nerodnosti pri transkripciji in prevodih iz nemškega jezika, zlasti pa na nedoslednosti pri zapisovanju zemljepisnih lastnih imen. Tudi pri katerem od zemljevidov, zlasti v prvem delu knjige, zasledimo kako površnost, ki nakazuje nepopolno poznavanje lokalne geografije.

Vendar bi težko trdili, da je zaradi takšnih drobnih spodrsnjajev avtorjevo razmišljanje kakor koli manj tehtno. Prej nasprotno, študija v splošnem deluje kot presentljivo zrelo, prepričljivo argumentirano znanstveno delo. Povsem logično je, da bi jo bilo mogoče še v mnogih pogledih nadgraditi, posamezna izvajanja razviti v samostojno diskusijo ali kod predlagati alternativno razlago. Kot celota pa Mitchellova monografija pomeni pronicljiv uvid v zelo pestro, v mnogočem še danes aktualno problematiko.

Pregled uporabljene bibliografije pokaže, da se je avtor pri svojem delu v precejšnji meri opiral na literaturo v angleškem jeziku. Temu ni kriva le jezikovna distanca – po pravici povedano geopolitika in strategija v prostoru nekdanje habsburške monarhije ne sodita med posebej priljubljene ali javno izpostavljene raziskovalne teme, zato je poglobljena znanstvena produkcija s tega področja dokaj skromna. Ali so za takšno nezanimanje, celo nerazumevanje lokalnih raziskovalcev do enega bistvenih vidikov lastne preteklosti krive travmatične izkušnje polpretekle zgodovine, splošna družbena klima, morda pomanjkanje kompetentnih strokovnjakov ali kaj drugega, je vprašanje zase. Vsekakor je zanimivo, da se s tematiko habsburške strategije danes verjetno ukvarja precej več zgodovinarjev iz Nemčije, Velike Britanije in Združenih držav Amerike kot pa iz držav naslednic izumrle donavske monarhije.

Iz povedanega je moč razbrati, da se odnos javnosti do zgodovinopisja v različnih kulturnih okoljih, celo tistih, ki pripadajo deklarirano istemu »zahodnemu« svetu, med seboj precej razlikuje. Omenjeno se na zelo zgovoren način kaže tudi v poklicni karieri avtorja tu predstavljene študije. A. Wess Mitchell je namreč od leta 2017 najvišji funkcionar ameriškega ministrstva za zunanje zadeve (*assistant secretary of state*), pristojen za evropske in evrazijske zadeve.

Njegova raziskava torej ne bo ostala zgolj na ravni akademskega larpurlatizma. Po mnenju ameriške diplomacije so izkušnje habsburške monarhije pri reševanju zapletenih geopolitičnih izzivov očitno eden od tistih zgodovinskih modelov, ki so lahko v dragocen poduk voditeljem sodobnega sveta, tudi osrednji globalni velesili našega časa. Zlasti pomembno se zdi, da se potrebe po takšnem raziskovanju in preizpraševanju zgodovine zaveda celo trenutna administracija Združenih držav Amerike, pogosto deležna obtožb na račun mednarodnega izolacionizma in nenaklonjenosti do intelektualne sfere.

Nauk te zgodbe je bržkone dovolj jasen – zgodovina je učiteljica življenja, še prav posebej pa državne politike in visoke strategije. Kako dobro (če sploh) se zavedamo pomena tega načela v slovenskem okolju, naj bo prepuščeno bralčevi presoji. Bržkone si brez razčiščenih pogledov na ključna vprašanja geopolitike, strategije in zgodovinskega konteksta ne more obetati uspeha nobena suverena država, ne planetarna supersila niti manjši lokalni igralci, kot je Republika Slovenija. Mitchellov prispevek je vsekakor pomenljivo opozorilo, da je takšno tematiko vredno, pravzaprav celo nujno sistematično preučevati skozi optiko znanstvenega zgodovinopisja.

Tomaž Lazar